

NOVÍ SVATÍ VÝCHODU

Jako doplnění k tématu tohoto čísla Souvislostí sluší se uvést knihu polského jezuita Henryka Frose, historicky prvního bollandisty, který nepocházel z Belgie. Svatými se tento významný vědec zabýval po celý život a publikoval na toto téma několik cenných knih a množství drobných studií. V knize *Svatí současnosti* shromáždil údaje o všech beatifikovaných a kanonizovaných v letech 1939–1989 a přidal k nim jako doplněk ještě zmínky o ruských a rumunských pravoslavných svatých ze zmíněného období. I když za posledních deset let horlivostí Jana Pavla II. přibýlo velké množství světců, najdeme i v této knize pěknou řádku svatých z Východu. Ze starších stojí za zmínku japonští mučedníci z roku 1632, augustiniáni, japonští mučedníci z let 1633–1637, dominikáni, korejští mučedníci z let 1827–1846, 1866–1869, vietnamští mučedníci z let 1745–1862. Zde si připomeneme světce novější. Je zcela zřejmé, že kult svatých není ustrnulou záležitostí a že k mučednictví nechybí ani dnes dostatek příležitostí.

Alberik Crescitelli, misionář v Číně – umučen 21. července 1900 za tzv. boxerského povstání.

Misionáři Alois Versiglia a Kalixt Caravario, biskup a pomocník, saleziáni – z nenávislosti k cizí víře a pro nekompromisní odpor vůči

únosům mladých dívek zabiti na cestě do Lin-čou v Číně 25. února 1930, beatifikováni v roce 1983.

Anežka Phila, Lucie Khambang, jejich čtyři družky a Filip Siphong Onphithak – rozstříleni ve městě Song-Khon za časů pronásledování nebuddhistických vyznání v Siamu (Thajsko) v prosinci 1940, beatifikováni 22. prosince 1989.

Antonín Fantosati, Cezidius Giacomantonio a Josef M. Gambaro, biskup a pomocníci, františkánští misionáři – umučeni v Číně za povstání boxerů v Chang-čou, neboť se nevdálili od svých věrných, beatifikováni roku 1946.

Leon Ignác Mangin, Pavel Denn, Remigius Isoré, Modest Andlauer, Marie Tu-ou-čen, francouzští misionáři v Číně, jezuité a místní věřící – za povstání boxerů se uchýlili do městečka Ču-kia-cho, v obklíčení se dokázali ubránit několika útokům, ale posléze podlehli, hledající záchranu v kostele. V městečku a okolí bylo povražďeno asi 3000 křesťanů, z nichž pouze 56 je známo i jménem – ti byli beatifikováni v roce 1955.

Řehoř Grassi, František Fogolla, Eliáš Facchini, Teodorik Balat, Ondřej Bauer, S. Marie Hermína a jiní, biskup, pomocníci, sestry a seminaristé, vesměs františkáni, případně pracovníci misie – umučeni za povstání boxerů 9. července 1906

v Tai-jung-fu, beatifikováni roku 1946.

Za posledních deset let přibýlo množství jiných výchdních mučedníků, jejich životy však už Henryk Fros nesesbírá; zemřel v dubnu roku 1998 v Krakově, když ještě stačil s jazykovědcem Franciszkem Sowou dokončit rozšířené nové vydání několikasvazkové Knihy jmen a svatých.

Česky vyšla obdobně zaměřená, stručnější brožura Jaroslava Němce Noví mučedníci. Olomouc, Matice cyrilometodějská 1993.

Jan Linka

Henryk Fros SJ: Święci doby współczesnej. Kraków, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy 1991.

PODOBENSTVÍ O CÍRKVI UPROSTŘED MODLOSLUŽEBNÉHO SVĚTA

Roku 1934 vydal Jaroslav Durych v Pojerově edici Atlantis krátkou prózu s názvem Děti. Na její druhé vydání jsme si museli počkat celých čtyřiašedesát let, zasloužilo se o ně (ve spolupráci s Křesťanskou akademií v Římě) svitavské nakladatelství Trinitas.

Proč se čekalo tak dlouho? Místo dlouhého vysvětlování poslechněme zaujatá a – nutno dodat – velice podrážděná slova, jimiž na tuto knihu reagoval levicový intelektuál A. M. Piša (Paskvil mučednictví, Právo lidu z 14. 7. 1934): „Takovýto náboženský barvotisk, jímž tento Durychův příběh v podstatě jest, mohlo zploditi jen zvrácené estétství (...), jeho obraznost je tu lidsky přímo zrůdná a básnický naprosto hluchá.“ Jeden z poměrně uznávaných prvorepublikových literárních kritiků tak vyjádřil rozpaky, s nimiž Durychovu prózu přijala

pravděpodobně většina jejích nepozorných čtenářů. „Bezduchý“, katolicky fanatický spisovatel tu prý „neprozradí trochu citu k osudu svého hrdiny“, vyzývá „mechanické hrdinství“, jež v nitru svého dětského hrdiny nepodkládá ani špetkou „mravního vědomí“, a ve své zvrácenosti neodolá ani „sadistickému opojení z dětských hlav na popravčím špalku“. Pišova argumentace si nevšímala kvalit či nekvalit samotného díla, pouze konstatovala údajné autorovy světonázorové a mravní nedostatky. Na Durycha se tak ve jménu „humanity“ snesla řada invektiv nejhrubšího zrna.

O co tedy v tomto podceňovaném a skandalizovaném dílku jde? Děj není složitý. Odehrává se v japonské Nagasaki roku 1622, tedy v čase krutých represí namířených proti tamějším křesťanům. Ústřední

postavou je sedmiletý Petr, jenž nejdříve se svými souvěrci podstoupí zajetí v „Pekle“, těžkém to podzemním vězení pro odsouzence k smrti, následně je po jejich boku vyveden na popraviště, hledí na potoky krve prýšící z bezhlavých trupů svých nejbližších a sám je opomenut naživu. Poté se vrátí do vyrabovaného rodného domu, stráví tam noc a ráno si jde stěžovat soudci na nedbalost stráží, které mu odepřely mučednickou smrt. Pohanský úředník si nechce přivodit zbytečné komplikace, a tak odhodlanému dítěti nabízí záchranu v podobě špetky kadidla, již má výměnou za svůj život obětovat před modlou. Když neuspěje, snaží se v něm vyvolat mravní rozštěp nabídkou záchranu dalších dvou mladých křesťanů, i poté je odmítnut, a tak nazítky padnou pod popravicí špalek další tři mladé hlavy. Zápletka hodná zvatikánělého Mosfilmu či Hollywoodu, ale tím se nenechme mýlit.

Dějový spád základní téma knihy pouze dokresluje. To podstatné se odehrává v pasážích zdánlivě statických, všech velkofilmově akčních peripetií prostých. Kdo by čekal, že se Durych nechá strhnout laciným protikladem výkonného úředníka Velkého Šaky a křesťanského hrdiny-mučedníka, mýlil by se. I chladný vykonavatel represe je totiž součástí dějin spásy. Pnutí, které z příběhu vyzvedá duchovní obsah, nepanuje mezi asketickým křesťanem a krvelačnou státní mocí, dokonce

ani mezi křesťanským a pohanským životním postojem ne. Vždyť je tu na několika místech zdůrazněna vpravdě katolická úcta (katolická ve smyslu spojení víry v křesťanského Boha a místních forem jeho velebení), kterou křesťané vzdávají svým mučitelům, oběti dokonce přejímají v Japonsku obvyklé obřadné úkony společenského styku. Napětí je vyklenuto ve zcela jiné rovině: mezi kulturou a naturou uvnitř lidské duše, mezi schopností lásky se vzpřímenou šíjí a podvědomou, leptavě duchamornou touhou přežít. Balancuje se tu na hraně vertikálně osmyslněných dějin spásy. Balanc však není volbou, tj. dramatem psychologickým. V plánu postav nelze najít ani stopu niterné sebeanalýzy. Hovořil-li Píša o mechaničnosti bez mravního podkladu, měl zřejmě na mysli právě tento fakt, nedokázal si však připustit, že by u jeho kolébky nestálo neumětelství.

Do textu čtenář vstupuje v okamžiku, kdy hlavní hrdina leží ve tmě, uprostřed ruin rodného domu. Incipit textu zní: „Pod rohoží vrtal brouk.“ Ne náhodou se něčemu tak zdánlivě bezvýznamnému dostalo tohoto výsadního postavení, navíc umocněného grafickým zvýrazněním do samostatného odstavce. Slepý brouk, bezvolný pracovník přírodní rovnováhy na místech odvrácených slunci, pěšák „knížectví podzemního a nočního hmyzu“, lhostejně hlodající kdesi v temnotě a dokonávající rozpad jen proto, aby ukojil touhu

po organickém blahu a maně tak uvolnil cestu vystavení model, „lhostejných k červům i nebesům“, bez-vědomého Petra omamuje mnohem účinněji než všichni úředníci, nabízející svobodu. Svoboda („ze všech nejhanebnější“) tu totiž znamená: únik, rozpad, ztrátu vši integrity osobního s nadosobním, popření Boha, sebe sama i oběti všech, kteří jsou Petrovi světem, tj. Církví. Na volbu Petr ani nepomyslí, znicotněla by jeho veškeru zkušenost. Naproti tomu „broučí“ rozměr jeho já je tím pravým svědkem z cesty Boží, neboť brouk nevyzývá k volbě, nepokouší, pouze tiše koná svou práci na díle nicoty – a láká do její náruče. Hmyzí útulek, podobný pokojnému hrobu, chutná „sladce“, šidí, *aniž ví*, nechává úlevně zapomenout, aniž by se mu mohlo stanout tvář v tvář. Sluhové nicoty se jaksi mimoděk „zdají dobrými“. Zatímco jejich teskná nehybná temnota zpasivňuje, „stesk po ráji“ vede na slunce, i kdyby žhnulo nad popravištěm.

Radostná jednota církevního společenství je naplněna blažeností *vědomou*; individualizovanou vůli, na níž prý je založen novověký svět, v něm nahrazuje společné vědomí modlitby. Individualizace vystavuje jedinec těžkému pokušení, „pokušení netrpělivosti“, jinak řečeno „hrdinství“. Petr je – stejně jako jeho druhové – pln radosti i s tvář v červivém bahně, i při pohledu na zmučená těla mužů pokladaná před zraky dětí na klíny žen. Je šťasten

až do chvíle, kdy se při cestě na smrt pustí otcovy ruky. Kráčí v tu chvíli „sám jako hrdina“, a proto se mu strážci najednou neklaní jako druhým a proto jej strhne ruka kohosi stojícího vně popraviště, tedy vně církve (mimo chodem o oně ruce „vně“ se čtenář nedozví vůbec nic...). Proto je Petr „zapomenut, strašlivě zapomenut“ a proto ho čeká „pro slávu nejvyšší“ další kolo utrpení.

Další kolo... Shrneme-li naše úvahy, docházíme k závěru, že mučednictví má v Durychově pojetí výrazné *herní rysy*. Parafrázujeme-li klasiky: *Morituri homines ludentes* sunt. Asociace vedou na jedné straně k poslední próze Richarda Weinerja a na druhé k úvahám Johana Huizingy. Herní princip je základním kulturotvorným momentem lidského údělu. Hra doopravdy se u Durycha vede na herním plánu Božím. Pravým nebezpečím není ten, kdo se Hry účastní – tj. respektuje její pravidla, nýbrž ten, kdo do ní zasáhne *odjinud*.

Durychova próza si vskutku zaslouží onu charakteristiku, již jsme vyslovili v nadpisu. Právě církvi jsou totiž vyznačovány „lajny“, vymezující Hru o naše duše. Osamělí „hrdinové“ se pohybují na samém jejich okraji – a není jim co závidět. Lopta, tedy vlastně duše, se může kdykoliv zakutálet. Kdykoliv po ní může hmatnout odkudsi čísi ruka (či snad dráp?), kdykoliv může zapadnout do jámy, vyhloubené tichou a přičinlivou prací temných brouků.

Až dotud je Durychův svět pln

naděje. Existuje v něm totiž prostor pro mučedníky ne-hrdiny a hrdinové, ač vyklonění, do propastí pekelných padat nemusejí. Nejistota se rodí pouze z jediného, pro nás však vpravdě kardinálního ohledu: Lze vůbec v tomto světě, v této Hře, rozlišit

svatou všeobecnou apoštolskou církev od blouznivé sekty? Tázání (a nejen proto, že je vytěsnáno až kamsi za text Děti) budí úzkost.

Martin Gaži

Jaroslav Durych, Děti. Svitavy, Trinitas 1998.

RÁD BYCH SE TOULAL JAKO BAŠŮ

Že by se ještě dnes v Čechách mohl objevit pozoruhodný literární debut s poněkud nejasným autorstvím? Dokladem toho, že se to alespoň na první pohled může zdát, je básnická sbírka Tadeáše Birona *Neviditelné slunce*, vydaná loni orlickoústeckým nakladatelstvím Magalhães-Cano. Fakt, že v prvočině, jež na sto devadesátí stranách předkládá bezmála čtyři sta básní z desetiletého tvůrčího období (1985–95), nenajdeme ani nejnepatrnější údaj o jejím autorovi, budí přinejmenším rozpaky. Nezbyvá než si základní informaci o básníkovi domýšlet na základě toho, co na sebe prozrazuje mezi verši: je mu kolem pětapadesátí let, mládí prožil v Příboře, žije v Kralupech nad Vltavou, kde pracoval v Kaučuku, nyní je snad zaměstnán v tamním muzeu, má syna, je hudebník, chodí rád a často po horách, poměrně úspěšně lze vystopovat, jaké knihy čte... Taková úporná rekonstrukce však nemá valný smysl: tento básník chce zůstat v skrytosti, a má k tomu své důvody.

Klíčem k jeho pohnutkám

se mohou stát třeba tato slova z 9. kapitoly knihy Tao te ťing: „Dovršit dílo, splnit své poslání a stáhnout se do ústraní – toť cesta nebeského tao.“ Právě taoistická spiritualita, nebo spíš některé její základní rysy, jsou přirozeným a jistě překvapivým podložím celé Bironovy sbírky. A básník se k tomuto duchovnímu zdroji hlásí zcela samozřejmě, přímo a (po bironovsku) nikoli bez jisté dávky ironie: „Vyjdi do polí a odpočiň si / najdeš tam spoustu / enumerací // Prchni k zeleni / a k vodám Taa / najdeš tam klid // před naléhavými úkoly!“ Všudypřítomný je ontologický koncept „stejnosti“, „totožnosti“, zrušení dualismu hmoty a ducha, člověka a přírody: „Lidské semeno / vržené do trávy / je jako hlína. / Svět je jednotný! Je tentýž!“

Jiným úběžníkem Bironovy poezie, (jen zdánlivě) protichůdným taoistickému úsilí o oproštění se od věcí světa, je absolutní důvěra ve skutečnost, ve skutečnost viděného. Není důležité její pochopení, rozkrytí, důležité je jen ono propojení s ní; není

nic za, pouze *uvnitř*. Skutečnost je možné zakoušet: „A přece vyslovit co trvá / nějak jde – / vyslovením pravdy okamžiku / v jeho náladě / v jeho počasí...“ Odtud ona ostrá, konkrétní obraznost Bironových veršů, jejich výtvarný (chce se říci spíš grafický) smysl pro detail, obraz, gesto, jejich rytmus blížící se kadenci uvolněné řeči, místy ovšem s tónem whitmanovsky kazatelským a vzrušeným. Ano, Whitman, Sandburg, W. C. Williams, tito „milenci skutečnosti“, ale i Trakl nebo Reynek jsou Bironovými (přiznanými) blízcenci. A pak znovu zřetelný vliv orientální: virtuózní umění zkratky, gnómičnost a sevřenost Bironovy lyriky. Některé básně jako by vypadly z antologie staročínských mistrů:

ŘEKA VEČER

Řeka, z níž včela
pije na kameni.

Tyto dívky vešly do mne
jak do skály.

Voněl jsem k nim
a ztratil své myšlenky.

(Nebyly tak důležité,
jak se zdálo.)

Večer, v němž všechno
je křehké, kachny i slunce.

Smíšeny s živelnou, často erotickou smyslovostí, zakládají nmetaforická,

syrová obraznost a uměřená, lakonická forma volného verše jedinečný tvar, který v současné české poezii nemá obdoby. Neobstojí srovnání s básníky z okruhu Skupiny 42 ani s autorem podobného rodu – I. M. Jirousem. Bironovo vidění je zjitřenější, jeho výrazové instrumenty jsou bohatší, s Jirousem jej naopak spojuje smysl pro tragikomično, humor, sebeironii: „Rád bych se toulal jako Bašů / ale mám málo dovolené/ Rád bych si postavil chýši z trávy / ale už v září bych v ní zmrzl / Rád bych s básnickými druhy / popíjel víno a pozoroval úplněk / ale musím v pět ráno vstávat...“ Víra v adekvátnost a smysl básnického bytování ve světě („Nejde vůbec o to / jak ‚banálně‘ žiješ (...) ale jakou báseň napíšeš!“) se tu, stejně jako u Jirouse, střídá s radikální skepsí („Co je mi po básních? / Táhne mi k padesátce...“).

Mnohohlasá poezie Tadeáše Birona je velkým objevem. Škoda, že objevem dokonale utajeným. Vinou mizerné distribuce a patrně nízkého nákladu se prakticky nedostala ke svým čtenářům. Poslední básně knihy *Neviditelné slunce*, vydané loni, jsou z roku 1995. „Chceš-li podržet něco do krajnosti plně, lépe, když toho necháš. Chceš-li podržet něco do krajnosti ostré, nadlouho to nezachováš.“ (Tao te ťing, kap. 9.)

Štěpán Nosek

Tadeáš Biron, *Neviditelné slunce*. Ústí n. Orlicí, Magalhães-Cano 1998.

REDIGOVÁNÍ BÁSNICKÝCH SBÍREK BOHDANA CHLÍBCE ANEV VYSKYTNOUT SE MŮŽE LEDACO

Kritika nedbalé práce redaktorů se obvykle týká vydávání prózy. Pokud jde o poezii, nedůsledná jazyková redakce bývá kritizována jen zřídka.

Možná to souvisí s nízkou prestiží současné poezie, možná sehrává svou roli představa, že básníkův jazykový cit je spolehlivý a nemá být zvnějšku ničím omezován, možná to bude i tím, že se na verše už nepohlíží jako na všestranně závaznou, a tedy i jazykově zvládnutou a svým způsobem dokonalou výpověď.

Nahlédnutím do knižně vydaných básní Bohdana Chlíba (nar. 1963) chceme upozornit na to, že redigování veršů se nemá podceňovat ani při vydávání zkušených autorů.

Chlíbec debutoval v roce 1989 ve sborníku *Básně* (spolu s Pavlem Kolmačkou, Miroslavem Salavou a Ewaldem Murrerem), redaktor zde není uveden. Chlíbcovy verše z konce osmdesátých let silně archaizují (ve slovosledu, vazbách a tvarech), ale skladebně složité nejsou. Jejich ráz je programově konzervativní, o formální experimenty v nich jistě nejde, takže četné odchylky od pravopisných norem, např. při užívání interpunkce, nelze považovat za záměr. Velmi často chybějí čárky (např. *A sládne již přičel / žebře křížového* [,] / *sládne na jazyku slaném*. – s. 85; *Sady byly opuštěny, /*

neboť ty [,] *co se zde procházely* [,] / *odešly již do zahrad vyšších*. – s. 72), leckde také přebývají, nejčastěji v souvislosti s přirovnáním (např. *Do krajiny padá déšť se sněhem*, / *jako do hrobu právě hloubeného*. – s. 69; *Chodby jsou zde naskládány ústrojně, / podobně, jako kosti v těle lidském*. – s. 74). Ani tyto, ani další pravopisné omyly nejsou překvapivé (např. *Nejisté je, zda-li kdy vyvázne* – s. 74; *Nehybné zůstaly příběhy lidí, / jakoby ustydly údy / po boji lhostejně pohozené*. – s. 81), neboť u básnických debutů, zvlášť když vyjdou vlastním nákladem, se může vyskytnout ledaco. Při četbě Chlíbcových raných veršů, syntakticky jakžtakž přehledných, tyto chyby – máme-li jen trochu dobré vůle – ruší, ale nepřekážejí. Jsou to povrchové, kosmetické jevy, které časem nejspíš pomínou.

O tři roky později vyšla sbírka *Zasněžený popel* (Vokno 1992), jako odpovědný redaktor je v tiráži uveden Roman Mikyska. I v této knížce bohužel leckde chybí interpunkce (např. *Je noc* [,] *je tma / a otevřelo se cosi*. – s. 10; *Podivná Dafné je tento strom* [,] / *soťva se jej dotkne večer, / mění se ve figuru*. – s. 42; *Všechny tyto věci odsuneme stranou, / to, co vznikne* [,] *je uvolněný prostor / připravený k chválám*. – s. 47), ale naštěstí už téměř nikde nepřebývá.

Archaických slovosledů ubylo, přesto nad leckterou vazbou zaváháme (*Na jejich počátku / jsou kazatelova slova o marnosti; / jedny z nejvznešenějších slov chval: / uvolněný prostor.* – s. 47). Najdou se zde náznaky jazykových exkluzivit, u nichž se můžeme ptát: jedná se opravdu o záměr, nebo jde o kouzlo nechtěného? Ke *zda-li* (s. 24), jež známe z Básni, přibýlo konzervativní *zatím co* (*Zima hučí v kostech, / zatím co se svaly vaří.* – s. 52, též s. 17 a 21), i když např. *filozofie* (s. 29) je psána civilně a nepříznakově. Básníková poetika – ve srovnání s Básněmi – zmužněla a zkošatěla, skladba jeho vět se stala členitější, a proto i pro redigování náročnější. Přesto se nám zdá, že redaktor dokázal hloubavé verše zvládnout – až na tu nešťastnou interpunkci – a že čtenář nemusí mít dojem, jako by šlo o sváteční, samorostlou produkci.

Druhá sbírka Bohdana Chlívce vyšla vloni v brněnském nakladatelství Host, odpovědným redaktorem byl Miroslav Balašík. Temná komora, tak se tato knížka jmenuje, ukazuje, že básníkův vývoj pokračuje. Základní tón sbírky zní snad ještě vážněji než dřív, je až fatální, jakoby tragický. Inspirace pochází i od takových mistrů reflexe, jakými jsou např. Vladimír Holan a Zbyněk Hejda. Vzhledem k tomu, že se autor už po řadu let zabývá vydáváním knih (v jeho nakladatelství vyšlo již patnáct titulů) a že ani redaktor není žádný začátečník (vede prestižní literární časopis), mohli

bychom předpokládat, že redigování sbírky nemůže skončit jinak než úspěšně. Co však nevidíme? Staré problémy tu zůstaly, byť v menším rozsahu, a objevily se nové. Tu a tam lze doplnit čárku v souvětí (např. *Do jam [,] z nichž není odvolání, / padá se sice s bolestí, / ale bez námahy.* – s. 24; *Žena – jízva nad zápěstím / v měkké pleti – / se dvěma prsteny [,] jak je nosí vdovy.* – s. 42), jednu i ve zjišťovací otázce (*ještě [,] nebo již?* – s. 53, srv. *Zasněžený popel: První, či druhé?* – s. 32). Jinde si zas – bez obav ze ztráty smyslu – můžeme čárku škrtnout (např. *Snášet to, náleží ke slušnému vychování* – s. 17; *neboť, kdo sáhne do minulosti, aby hojil?* – s. 28). Mezi verši à la Holan najdeme i takové, u nichž se lze dohadovat, nedošlo-li k pythickým efektům omylem (např. *Zda se čistota počíná / při porodu, nebo při zpovědi / záleží na paměti.* – s. 14). Vyskytují se dvojí řešení téhož jevu: *od stesku až k odporu chybě* – s. 17, ale: *od teplého hřebene, po lysý nůž.* – s. 38 (nebo např. *Ale mnohá její přítelkyně vzdychá / do rytmu v příšeří ložnic, / že osud je silnější než láska* – s. 22, ale: *anebo skrytá touha po sebevraždě / svolila obětovat cokoli, / což je někdy více, než všechno?* – s. 21). Netýká se to jen interpunkce, nýbrž také rozdílu mezi *jakoby* a *jako by* (*Chvěla se, jakoby něco vibrovalo za tělem, / patrně člověk, a něco ještě za ním, / možná všechny jeho dni / (i knězem to třáslo,*

jako by objímal / dávící ovci). – s. 50, viz též s. 10). Narazíme-li zde znovu na *zda-li* (s. 34), nepřekvapí to, už jsme si zvykli, kdežto rozlišování mezi *zatím co* a *zatímco* je novinkou (s. 51, resp. 30 a 44). Korektor si nevšiml několika sazečových (?) chyb (*akadamičká jídelna* – s. 43, *uzavřena vkladu žil* – s. 51, *ještě* – s. 54), a snad právě touto cestou se do básně Slunce a Luna (s. 44) dostal *genlemen* (?) *s obrnou*, jenž by mohl být – chápeme-li situaci správně – podmětem věty ve verši pátém, kdyby mu v tom nebránila *spící dlaň*, resp. rozdíl mezi tvarem *ji* (4. sg. fem.) a *jí* (3. sg. fem.): *Přítelkyně genlemena s obrnou, / femme fatal – „stále v tmě“, sladce usíná, / zatímco on ztěžka artikuluje. / Všimne si toho až po chvíli / a pohladí jí spící dlaň.* Na s. 21 měl autor nejspíš na mysli důsledek (*jaký pak*), místo něj dal najevo skepsi nebo přinejmenším odstup (*jakýpak*), tím však popřel

logiku svých představ a zároveň oslabil osvěživý náznak inteligentního humoru: „*Nikdy se milostně nedotýkej toho, / za nějž netoužíš obětovat život.*“ / *Jakýpak div, že se některé polibky / tolik podobají euthanásii?* Na závěr, jako třešničky na dortu, zbyly kvantity ve slovech řeckého nebo latinského původu: *euthanásii* (s. 21), z *Érotových prostěradel* (s. 28), v *pompejánské póze* (s. 46).

Chlíbcova Temná komora potvrzuje, že ambiciózní styl vyžaduje spolehlivou jazykovou redakci. Čím náročnější je poetika, tím odpovědnější má být redakce.

Antonín Petruželka

Básně (sborník). Praha, In margine 1989, s. 67–85.

Zasněžený popel. Praha, Vokno1992, Edice 13x18, sv. 1, 65 s., odp. redaktor R. Mikyska. Temná komora. Brno, Host 1998, Edice poesie Host, sv. 36, 54 s., odp. redaktor M. Balášik.

OD KAŽDÉHO PROKLETÉHO TROCHU

Není pochyb o tom, že každá doba má své *prokleté* tvůrce (básníky, malíře, hudebníky...). Jsou to ti, kteří svou tvorbou a mnozí i svým životním stylem nezapadají do právě *platných* norem, tudíž více či méně nejsou přijímáni obecně platným (nebo proklamovaným) vkusem, což se projevuje většinou tím, že se za svého života nedočkají slávy ani poct. Antologie Ivana Slavíka a Jiřího

Kudrnáče *Čeští prokletí básníci* (Host 1998) je výběrem těch českých poetů, kteří si onen přídomek výlučnosti z nějakého důvodu zaslouhují. Jedno je jim však společné: v určitém okamžiku svého života „psali výsostnou poezii“.

Jména vybraných básníků představují tvorbu zahrnující téměř dvě století, řečneme třicátá léta století devatenáctého až naši současnost.

V knize jsou jednotliví autoři řazeni

v podstatě chronologicky (jejich minimedailonky v závěru knihy naopak – logicky – abecedně). A najdeme jich tam více než třicet. To, že mezi těmi *notoricky* známými objevíme i jména pro mnohé zcela neznámá, není asi třeba zdůrazňovat, vždyť o to mimo jiné také šlo – přiblížit čtenáři i tu méně známou či zcela zapomenutou tvorbu. V době, kdy je vydání téměř každé básnické sbírky malou kulturní událostí, kdy zájem o četbu zcela jistě upadá a požitky ducha jsou spíše doménou blouznivců, buď chvála tomu, kdo jakkoli přispěje k zachování křehkého života poezie.

V předmluvě Ivan Slavík nezastírá, že slovo prokletý má v tomto případě značně široký význam, vždyť v knize najdeme například jména Orten a Nebeský, Hrabě a Deml, Hlaváček a Sabina. Je však třeba každého z nich chápat jedinečně, v jeho vlastní prokletosti, bez udání její míry i kvality ve vztahu k těm druhým. Navíc prokletost zde má být bezesporu prostředkem, nikoli cílem, tím je znovuoobjevení básníka a jeho *díla*.

Můžeme se samozřejmě ptát, proč chybí třeba Ivan Diviš (cožpak on si přízvisko *prokletý* nezaslouží?), je-li představena i tvorba Ladislava Landy (básníka umírajícího vlastní rukou v pouhých sedmnácti letech, čímž se tedy řadí k prokletým) či kam se poděl Magor (má ho snad skutečnost, že jeho sbírky básní vycházejí samostatně, připravit o zasloužené místo v oné privilegované

společnosti?)... Autor antologie se rozhodl pro tento výběr jmen, v předmluvě zcela jasně vysvětluje, čím byl veden, co pro něho bylo určující. A zda jmen mohlo být více či méně, není podstatné. Každý výbor má určitá omezení a je do značné míry subjektivní záležitostí. Nebudme proto rozhořčeni, že některá námi domyšlená kritéria volby se nám zdají jiná, než by byla ta naše (být autory antologie prokletých básníků).

Otázkou spíše je, co vydání této antologie znamená, je-li záležitostí spíše marginální, či s sebou nese tvůrčí počín. Bezesporu se nedá přehlédnout. Je jasné, že Slavíkův vztah k poezii je ryzí a že (sám básníkem) cítí potřebu udržovat při životě plamen české poezie přiložením sebemenšího polínka. Jenže na druhé straně tak *atraktivní* téma, jako je prokletý básník, si mohlo *dovolit* (ve všech možných významech toho slova) velkorysejší pojetí. A to i proto (nebo možná právě proto), že poezie je na českém knižním trhu spíš chudobkou. Antologie je přece jen více méně chápána jako určitý druh *učebnice nebo vzdělávací publikace* (v tom nejlepší smyslu slova), neboť je vodítkem především tomu, kdo se v dané oblasti sám ne zcela orientuje. Zároveň může být podnětem či inspirací k další četbě nebo studiu, a v tom výboru z tvorby svůj nezastupitelný význam jistě mají. Dá se pochopitelně namítnout, že je třeba vážít si každé knihy, která je pojata tak seriózně jako tato:

s předmlouvou i ediční poznámkou! Očekávám-li však od titulu více, nemusí to přímo znamenat, že jeho význam snižuji. Antologie českých prokletých básníků není knihou patřící na okraj literatury, naopak se řadí k tomu, co na našem knižním trhu představuje kvalitu. Přesto se není možné zbavit rozčarování: celé je to nějak *menší a chudší*. Především absencí doprovodného textu u jednotlivých autorů. Čtenář má k dispozici určitý počet ukázek z díla a vzadu příručkovitě pojaté heslo o životě. Toť vše – neumím si představit, že by toho mohlo být ještě

méně. Takže ani trochu nefunguje vnímání každého básníka jako jedinečné tvůrčí osobnosti bez vztahu k těm druhým, právě naopak. Vždyť i grafické členění svádí k chápání jednotlivých ukázek v úzkém sepětí s celkem. Jenže toho společného je tak málo, že to prostě celek tvořit nemůže.

Čeští prokletí básníci mohli být určitě *velkou knihou*, jsou však pouze *dobrou knihou*.

Zuzana Fialová

Ivan Slavík, Jiří Kudrnáč. Čeští prokletí básníci. Brno, Host 1998.

METAMYSTIFIKACE

„...pravda to jest, že co v literatuře naší jest podvrženého, podvrhl Hanka buď sám, neb společně s jinými, potom, že pravé památky staročeské zohavil, pátrání pak po původu jejich znesnadnil tak, že podezření vzbuzují...“

Josef Truhlář

V odborným kruzích často dochází k učeným disputacím, vědeckým sporům, polemikám. Někdy se jedná o záležitosti efemérní, jež nepřežijí jednu vědeckou konferenci, natožpak akademický rok, jindy jde o kauzu, která, ač zdánlivě již uzavřena, je latentně neustále přítomna, čas od času je oprášena, znovu připomenuta a do svého víru strhává stále nová a nová badatelská pokolení. Nezdívka se přitom stává, že se věc ryze odborná promění v záležitost až nemile osobní.

V české historii bychom vedle

mnoha jepičích polemik našli i několik stálic, které intelektuálnímu prostředí vydržely po dlouhá desetiletí a které jsou živé dodnes. Uvedme alespoň tři, jež spolu vzájemně souvisí: Smysl českých dějin, Kristián, RKZ, přičemž spor nejrozsáhlejší (vracím se k němu již 180 let) a nejosobnější (vedle různých fyzických i psychických útoků a napadání i sebevražda J. L. Píče) se skrývá za posledními třemi písmeny. Tzv. Rukopis královédvorský a tzv. Rukopis zelenohorský zaměštnávaly generace literárních historiků, lingvistů, historiků, ale i právníků či chemiků, stejně jako soukromých nadšenců, jejichž zájem se nakonec soustředil na dvě hlavní výchozí otázky: 1) Byly tyto dvě „památky“ napsány ve středověku,

a patří tedy ke skvostům a pokladům nejstarší české literatury, nebo jde o mystifikaci, jakkoli dobře míněnou? 2) Jde-li o mystifikaci, kdo je jejím autorem? Vždy, když už se zdálo, že je vše uzavřeno, objevil se nakonec dříve či později někdo, kdo přišel s novými skutečnostmi, verzemi, interpretacemi a důkazy a prohlásil, že RKZ je nezbytné podrobit dalším výzkumům (srovnej např. Gebauerův článek Potřeba dalších zkoušek Rukopisu královédvorského a zelenohorského, jímž dal Gebauer v polovině 80. let minulého století povel k hlavní bitvě války o Rukopisy, z dob pozdějších pak hlavně vystoupení členů Rukopisné společnosti nebo knihy Miroslava Ivanova). Zatímco v případě otázky první se česká věda přiklání k tomu, že se jedná o falza, ve věci autorské atribuce scházejí přímé důkazy. Všechny cesty sice vedou k Hankovi. Ten se však k autorství nikdy nepřiznal. O to větší pozornost přitahují knihy, které slibují definitivní rozřešení a uzavření celé záhady. Nejnověji je to *Poslední tečka za Rukopisy (nová literatura faktu)*, jejíž autor se skryl za pseudonymem Josef Urban. V tradiční Vánoční anketě Lidových novin (30. 12. 1998) byla dvakrát uvedena jako nejzajímavější kniha roku. Literární historik Štěpán Vlašín vyslovil domněnku, že skutečným autorem je ředitel Ústavu pro českou literaturu Vladimír Macura. Snad neprozradíme velké tajemství, když upozorníme, že pravý autor je ukryt na copyrightové stránce.

Úskalími devíti kapitol složitě komponované knihy provází čtenáře literární historik, zástupce ředitele Institutu české filologie Josef Urban, hlavní postava a zároveň vypravěč Poslední tečky. Vypravěč je to neposedný, často odbíhající od tématu, mnoha léčkami a zcizovacími prvky vtahuje čtenáře do své hry, dokonce se zdá, že si z něj tropí legraci: „Nevadí vám ta fakta? Pokud ano, přestaňte se rozčilovat a dejte si taky něco na zub. Kvůli faktům jsme přece tady, ne? Všecko hezky prožívejte se mnou a koukejte, ať vám nic neujde.“ (s. 45)

Než se Urban pustí do líčení vlastního rukopisného příběhu, nastiňuje stručně v první kapitole s příznačným názvem Shrnutí dosavadní poznatky o RKZ, tj. okolnosti nálezů a nejvýznamnější obhájce a vyvraceče. Nalézáme zde jeden bodavý osten namířený vůči našemu školství, který lze ale použít i na naše názorové stereotypy vůbec. S Václavem Hankou a Josefem Lindou, o nichž panuje v zemích českých všeobecné povědomí, že jsou hlavními autory RKZ, se česká společnost jednou pro vždy vyrovnala. Jsou to falzifikátoři, padělatelé a mystifikátoři, na jejichž další díla je třeba pohlížet právě z tohoto úhlu pohledu, nebo ještě lépe – vůbec nepohlížet. Podobně dopadli „udavač“ Karel Sabina či „staromilec“ Jakub Malý. A navíc: Hanka bez Lindy ani Linda bez Hanky už snad ani nemohou v našem povědomí existovat. Stali se nerozlučnou, nerozpojitelnou, věčnou

dvojicí podobně jako Voskovec & Werich, Havránek & Jedlička, Laurel & Hardy nebo Čuk & Gek.

V kapitole druhé je nám představen hlavní hrdina, jeho dětství, mládí a zrání, a jeho spolupracovnice, mladá, snaživá a schopná „absolventka pražské bohemistiky“ Marie. V této biografické kapitole zašel autor ve svém humoru a ostrovtipu snad až příliš daleko. Některé pasáže upomínají svou „třeskutostí“ na nejlepší estrádní časy Miloslava Šimka.

Tím, kdo příběh tlačí dopředu, je Marie. Jako první přichází s pochybnostmi o dosavadních výzkumech souvisejících s RKZ, snaží se rozplést klubko mnoha záhad a náhod a v předtuše nečekaných objevů přesvědčuje Urbana ke spolupráci. Společně se vydávají do Ústavu pro českou literaturu, kde je ve speciální místnosti uložena třetina pozůstalosti Václava Hanky, na niž „doposud nepadlo oko žádného vědce ani laika“. V tomto klíčovém a pro další osudy díla rozhodujícím místě si autor vypomohl snadnou klíčkou: poté, co vcelku objektivně, věrně a elegantně vylíčil všechny peripetie, které česká věda nad RKZ prožila, přichází s tím, že existuje relativně volně přístupná část Hankovy pozůstalosti – navíc v ÚČL (!) –, již se dosud nikdo nezabýval. Marii a Josefovi (jsou tato biblická jména rovněž součástí Urbanovy hry?) se zde podaří ukrást několik fragmentů dopisů, o jejichž odesílatelích a adresátech se zatím pouze dohadují, ale které je nakonec

přivedou na stopu neuvěřitelného objevu.

V okamžiku, kdy se už už zdá, že se s oběma hrdiny blížíme rozuzlení, zastupuje nám cestu všemocný „autorský subjekt“ (i tento literárně teoretický termín zde autorovi slouží k jemné ironizaci vědeckého stylu) a staví nám do cesty tři kapitoly o Boženě Němcové (jejich názvy hovoří za vše: Moje paní Božena Němcová, Pokora, Moje žena Božena Němcová), které nemají se samotnou kauzou RKZ mnoho společného. Jako by se autor zalekl, že mu Rukopisy nevystačí na celou knihu? Čtenář si však nemá co stěžovat, protože na začátku oné triády kapitol byl na toto „intermezzo“ řádně upozorněn, ba dokonce je vyzván, aby ho přeskočil: „ale pokud spěcháte honem honem se dovědět, jak to bylo s těmi Rukopisy, vůbec se neostýchejte a s klidným svědomím pátou, šestou a sedmou kapitolu přeskočte“. Několikrát se dozvídáme, že „Božka to s muži neuměla“. Jako důkaz, že si Němcová potrpěla na vysoké, urostlé muže, snáší Urban citace z Babičky, kde se na několika místech objevují zmínky o fyzickém vzhledu mladých mužů, a nepomine ani její korespondenci. Celá (psycho)analýza postojů, názorů, manželských i mimomanželských styků Němcové končí velmi přísným hodnocením: „Tvrdím, že Božka zklamala jako manželka, jako milenka i jako matka.“ Nezvyklý pohled na Němcovou se uzavírá dlouhým fiktivním dopisem

Josefa Němce. Tento typus nepřejícího manžela a chladného tyрана zde podává – sedí v den manželčina pohřbu u její rakve – vlastní verzi jejich manželského vztahu, čtenářské veřejnosti známého hlavně z osobní korespondence Boženy Němcové. Němcův dopis tu plní funkci takřka didaktického důkazu toho, že jedna skutečnost nazíraná z různých úhlů pohledu se může často jevit velice rozdílně. Znovu se v Němcově vyprávění vrací motiv pohřbu Karla Havlíčka Borovského, o němž Němcová dost obsáhle pojednala v dopise Vilému Dušanu Lamblovi z 2. 8. 1856. Toto sugestivní svědectví zaujalo krom Urbana i Jiřího Koláře, který je před více než čtyřiceti lety zařadil do sbírky Česká suita.

Krutě pravdivý je Němcův pohled na vlastní život, který pro literární historii začal až sňatkem s Barborou Panklovou a skončil smrtí Boženy Němcové. Co na tom, že Josef Němec bude žít ještě sedmnáct let po smrti své manželky? Kdo by se zabýval dalšími osudy člověka, který beztak jen tyl z popularity a slávy své partnerky? Podobných předčasně zemřelých a pochovaných bychom v historii našli jistě bezpočet. Jeden respektive jedna se může směle poměřovat s Josefem Němcem a budíž vyvolána jménem: Lori Šomková, Máchova femme fatal. A přitom Josef Němec bojuje o právo na nezapomnění, o právo na spravedlnost: „Ano, to já ji utejral. Kdyby toho nebylo, nenapsala by čárku a jen si užívala

života. To já ji udělal. Já napsal Babičku. Já.“

V předposlední kapitole se znovu vracíme k záležitosti autorství Rukopisů. Oběma badatelům se nakonec podařilo ze zlomků tří dopisů vnesených z Ústavu pro českou literaturu vyčíst jejich autory i adresáty a zdánlivě nesložitelná skládačka začíná nabývat jasnějších kontur. Na scéně se objevuje Angličan John Bowring, autor výboru z české poezie Cheskian Anthology, Magdalena Dobromila Rettigová, vynořují se nové a nové skutečnosti. Nejpodstatnější je ta, že Josef Urban zatajil Marii ještě jeden dopis, čtvrtý, v němž je ukryt šém celé záhady. V tomto okamžiku se však vypravěč se svými čtenáři loučí a odkazuje na kapitolu poslední, která je stylizována jako úvod k jeho vědecké habilitační práci Poslední tečka za rukopisy. Zde představuje pěťici spiklenců: Hanku, Lindu, Bowringa, Rettigovou a Hořčičku, kteří jediní byli zasvěceni do Velkého tajemství, jehož součástí bylo i to, že RKZ byly opravdu pravé, historické památky, jejichž falešnost byla záměrně zfalšována. Takto upravené, nepravě pravé Rukopisy měly sloužit „pomalé infiltraci určitých odvážných idejí do české společnosti prostřednictvím systematického zpochybňování nezpochybnitelného“. Vskutku dábelská lest, jak povznést a pozevdnout český národ. A to je pouze jedno z mnoha překvapení, která na čtenáře v poslední kapitole čekají.

Urbanovu knihu, založenou na velice pečlivém studiu primární i sekundární literatury, asi nejvíce ocení ti, kteří se setkávají s bohemistickou realitou denně: studenti a vědečtí pracovníci. Vždyť i o nich tato kniha je. Není náhodou, že v anketě Nových knih o nejvýznamnější knihu české beletrie 4. čtvrtletí loňského roku jmenovali Urbanovu Poslední tečku za rukopisy hned tři současní či bývalí pracovníci Ústavu pro českou literaturu: Pavel Janoušek, Vladimír Novotný a Aleš Haman.

Poslední tečka za rukopisy přichází s originální odpovědí na otázku autorské atribuce, ale stále je to jen

odpověď beletristická. Přímé, vědecké protihankovské důkazy stále chybějí. A ještě je tu jedna možnost, jakkoli nepravděpodobná a o to lákavější: Až v roce 2003 objeví pracovník restaurátorského a konzervačního oddělení knihovny Národního muzea pod předeštím starého foliantu pergamenové proužky, na nichž budou další skladby, které budou zapadat do předpokládaného souboru básní tzv. Rukopisu královédvorského, co budeme dělat?

Martin Valášek

Josef Urban, Poslední tečka za Rukopisy (nová literatura faktu). Praha, Argo 1998.

OKNO DO SVĚTA HISPÁNSKÉ AMERIKY

V závěru loňského roku vyšla v Malé řadě kritického myšlení nakladatelství Torst nepřilíš rozsáhlá, ale zajímavá a potřebná kniha hispanistky Anny Houskové *Imaginace Hispánské Ameriky (Hispanoamerická kulturní identita v esejích a v románech)*. Hlubšímu zájemci o kulturní problematiku tohoto svérázného regionu se tak dostávají do rukou prolegomena takřka nezbytná k poučené četbě řady kvalitních knih, dobře přístupných i v českých překladech. Jejich přehled je na závěr ke knize připojen, což lze jistě považovat za čin nanejvýš záslužný.

O tom, že na literárních teritoriích jižně od USA „nejsou lvi“, není dnes třeba nikoho přesvědčovat.

Přinejmenším jména Borges a Márquez patří k nutné výbavě každého literárního diskutéra, stejně jako s Márquezem spjatý pojem magického realismu. Kde se však vzali? Odkud vyrůstá a co zrcadlí jejich dílo? Jakého ledovce je špičkou? Jaká literární a myšlenková tradice stojí v jejich zádech, když dějiny hispanoamerického románu začínají rokem 1816?

Na tyto otázky odpovídá kniha Anny Houskové pouze nepřímo. Neklade si za cíl vyličení literárních poměrů, „pozadí“ vzniku klíčových prozaických textů hispanoamerické provenience. Není prací literárněhistorickou a v tomto smyslu si ani nečiní nárok na faktografickou

úplnost. O co v ní jde především, prozrazuje nakonec hned její název: o analýzu typu a kořenů imaginace jednoho kulturního prostoru a tradice. Spojení imaginace a kulturní identity v podtitulu knihy napovídá, v jaké tradici chápání pojmů imaginace a kultury je práce ukotvena. Myslím, že Anna Housková by jistě souhlasila například s následujícími slovy Romana Ingardena z přednášky O lidské přirozenosti: „Existuje pevný soubor obecných hodnot, které člověk (...) usiluje realizovat a k jejichž realizaci se dokonce cítí povolán. (...) Nejde tu přitom – přinejmenším v první řadě – o hodnoty vztahující se k jeho potřebám čistě životním, (...) ale o hodnoty ve své imanentní povaze absolutní, jakkoli jejich realizaci podmiňuje lidská tvůrčí síla: hodnoty morální a estetické. (...) [Člověk] musí vytvořit podmínky k jejich existenci a (...) vytváří tak na podkladě světa reálného (...) nový svět: svět lidské kultury.“ Podobně zdůrazňuje i Jacques Le Goff bytostně tvořivou povahu imaginace (neboť ona je zajiště jedním z pilířů Ingardenova „světa lidské kultury“) v předmluvě ke své Středověké imaginaci: „Imaginace je součástí pole zobrazení, ale zaujímá v ní tu část, kde reakce není reprodukcí, (...) ale kde je tvůrčí a poetická v etymologickém smyslu slova.“ Francouzský medievalista dále vyzývá k důslednému rozlišování imaginace, reprezentace a ideologie právě z důvodu tvořivé povahy prvé a, což je pro nás zvláště zajímavé, dodává:

„Studovat imaginaci společnosti znamená proniknout do hloubky jejího vědomí a historického vývoje.“ Výzkum podstaty lidské imaginace směřuje k podstatě člověka; výzkum imaginace určitého kulturního okruhu je tak zároveň výzkumem jeho kulturní identity. Práce Anny Houskové tím dalece překračuje svá literárněteoretická východiska.

Již na prvních stránkách své knihy cituje autorka „výstižný, ale toporný“ pokus Mexičana Carlose Fuentesese „vtěsnat do názvu kulturní oblasti všechny její tradice: Indo-afro-ibero-amerika“. Toto sousloví je vskutku lakonické pojmenování plurality tradic, jež tuto oblast utvářely, nicméně nic nevyovídá o otázce hlubší, pro danou problematiku zřejmě kardinální: jaký je jejich vzájemný vztah a poměr. Zpovzdálí se nám jeví, že skutečnost poněkud zjednodušuje každá ze tří vyhrocených koncepcí, jež kniha stručně zmiňuje: dnes již překonaná, notně eurocentrická teze o primaritě evropské kulturní tradice, pohlížející na indiány jako na divochy ukrutné či ušlechtilé, v jiné své variantě pochybuující o vzdělatelnosti Indiánů (!); stejně romantická, avšak zcela utopická touha krajních indigenistů po návratu k původnímu, komunitárnímu způsobu života v Latinské Americe; mesianistická je víze mexického filozofa José Vasconcelose o kosmické rase, v níž „splynou všechny kultury, aby vytvořily jedinou“. Pokud řekneme, že pravda je někde uprostřed,

nic nevyřešíme: někde mezi těmito póly zajímavá debata teprve začíná. Ocitáme se tak u nejlustnějšího tématu hispanoamerické filozofie i literatury.

Kulturní identita i imaginace Hispánské Ameriky tkvějí v mnohosti tradic. Tato mnohost může mít charakter střetu, harmonie či vrstvení. Třetí pojetí, zastávané Octaviem Pazem, a jak se alespoň z knihy dá usoudit, nikoli nejdálčenější Anně Houskové, si zaslouží bližšího vysvětlení. Pazovi je symbolem hispanoamerické kultury pyramida (jen na okraj: převaha obrazného myšlení nad logickým je pro hispanoamerickou esejistiku příznačná a esej má v tamním myšlení výraznější místo než v Evropě): „Stejně jako aztécká pyramida často překrývá starší stavbu, tak se i náboženské sjednocení týkalo pouze povrchu vědomí a původní víry zůstaly nedotčeny. Tato situace předjímala, co přinese katolictví, které je rovněž náboženstvím navršeným na původní základ. (...) Každý, byť jen letmý kontakt s mexickým národem ukáže, že pod západními formami dosud pulsují dávné víry a zvyky.“ Jedna z postav románu Maria Vargase Llosy Zelený dům, jeptiška Angélica, říká v podstatě totéž misijní chovance Bonifacii: „Ty sice mluvíš španělsky a už nechodíš nahá, ale duši máš dál pohanskou.“ (Výtečný román Vargase Llosy vydal v roce 1981 Odeon.) Tato spodní, neviděná (autorka upozorňuje na souvislost s Unamunovým termínem „intrahistorie“) a věky vrstvená hlubina je pro kulturu rozhodující. Na povrch

vyhřezne zřídka, ale povrch je jí přitom určován (ne vlnky a bouřky na hladině, ale hloubka oceánu je podstatná). Musí jí zohledňovat i každá interpretace historického dění, jak Anna Housková ukazuje na Pazově rozboru jedné tragické události mexických politických a sociálních dějin. Polem, kde se však vyjevuje nejlustněji, je umělecké dílo. Poezie k nám promlouvá v dávném, archetypálním rytmu zakletém v jazyce a básník nám tlumočí svět obrazy, jež jsou teprve pravdivé. Vrstvení je charakteristické pro každou civilizaci: v Jižní Americe jsou však kulturní vrstvy neobvykle živé a viditelné, „mluvící“.

V podstatě velmi optimistický pohled Pazův je vhodný základ pro interpretaci klíčových děl či momentů hispanoamerické literatury. K příkladům z knihy Anny Houskové připojuji i jiné, známé v českém prostředí.

Čteme-li G. G. Márqueze s vědomím hispanoamerické kulturní vrstvenatosti, nejeví se nám jako náhodné zjevení – fascinující skutečnost, „pravdivost“ srůstu mýtu, současnosti a historie v imaginativním světě magického realismu se stává dokonce zcela přirozenou; simultánní existence různých časových i prostorových rovin (či „časů“ a „prostorů“) v Borgesově povídce Alef není pouze moderním literárním experimentem, ale je i svým způsobem tradiční, stejně jako se zdá přirozená odlišnost času pampy a města v románu Don Segundo Sombra; prizmatem

kulturní vrstevnatosti, jako „cestu vrstvami“, lze pochopitelně číst i romány cesty do pralesa (J. E. Rivera, A. Carpentier, M. V. Llosa) či do pampy (R. Güiraldes), ale třeba i Juana Dariéna, krutou pohádku uruguayského povídkáře Horacia Quirogy, v níž se neoddělitelně prostupuje indiánský mýtus o člověku-zvířeti, křesťanský obraz ukřižovaného i společnost prvních desetiletí 20. století; rozpolcenost Sarmientova Facunda – na jedné, „ideologické“ úrovni román civilizace vystupující proti barbarství, zároveň však, na rovině obraznosti, barbarstvím fascinovaný – se již nejeví tak rozpolcená; podobně i některé typy vícejazyčnosti v textu mohou poukazovat k oněm hlubším vrstvám: především Arguedasova reforma španělštiny v duchu kečujštiny jako vrcholná ukázka prolnutí dvou světů i jako obraz podmanění si podmaňujícího podmaňovaným, který má významnou paralelu náboženskou především v kultu Panny Marie Guadalupské, ale i v bizarním etnologickém nálezu indiánského kultu božstva počátků lidstva jménem Adaneva; a opouštíme-li žánr románu, připomeňme alespoň multikulturní inspiraci dvanácti souborů makarónských villancicos Juany Inés de la Cruz, básní-písní skládaných pro široké vrstvy chrámových posluchačů, jejichž autorka byla řeholnice a navysost intelektuální básnířka, bezesporu jedna z největších postav hispanoamerické literární historie.

Zvláště zajímavý příklad úzké spojitosti literatury s otázkou identity přináší nikoli tematologický rozbor hispanoamerické románové tradice, ale analýza typologická. Anna Housková při ní vychází z románové typologie Vladimíra Svatoně, jenž rozlišuje tři typy románu jako tři možné koncepce světa: román komunity, umístěný do „ztracených koutů země“: izolované místo poskytuje iluzi archaického řádu, nabízí „přístřeší identity“; romány střetu dvou rozdílných světů; román individuální biografie. Na rozdíl od evropské tradice mají v hispanoamerické literatuře mnohem výraznější postavení první dva typy, „více spjaté s otázkou identity“. Přitom i tvůrci bližší třetímu, „evropskému“ románovému typu, se od něj mnohdy „odklánějí (...) a proměňují ho v jiný románový typ“.

Tolik pár poznámek spíše ke knize než o knize Anny Houskové. Imaginace Hispánské Ameriky upozorňuje na kulturní okruh, který je častěji než v českém myšlení reflektován v repertoáru českých plesových kapel v blocích latinskoamerických tanců. K naší vlastní škodě. V místech jednoho z nejhorších zločinů a ostudy Evropy se už dlouho děje mnoho pozoruhodného.

Jaroslav Richter

Anna Housková, *Imaginace Hispánské Ameriky* (Kulturní identita Hispánské Ameriky v esejích a románech). Praha, Torst 1998 (Malá řada kritického myšlení).

O NESMRTELNOSTI ZVÍŘAT

Název útlé Drewermannovy knihy budí určité podezření. Vzhledem k tomu, že jeho texty bývají posuzovány s ohledem na autora a to již dávno předem, než je publikum četlo, nepovede se spisku *O nesmrtnosti zvířat* pravděpodobně jinak. Budí dojem, že kontroverzní teolog a psycholog Drewermann, který se nejen pokouší o syntézu hlubinné psychologie a teologie, ale který se rovněž dostal do konfliktu s vedením své církve, dospěl k další herezi. Mají zvířata skutečně pouze takzvanou animální duši, tedy zanikají po smrti a mizí, takže nemají – jako člověk – právo na život věčný? Takto si ale Drewermann, alespoň v prvním plánu, otázku neklade.

Hlavním tématem není pro autora věčný život, který by měl člověk sdílet se svými mazlíčky, ale otázka utrpení, kterému lidské bytosti vystavují bytosti nikoli lidské. Vinu nese i teologie, právě oním zdůrazněním jedinečnosti člověka včetně jeho věčného údělu. V tom se liší od mnoha jiných náboženství, která nekladou tak ostrou hranici mezi člověkem a přírodním světem.

Úvod ke knížce napsala Luise Rinserová a interpretuje v něm nečekaně známý text evangelia. „Ten, jež nazýváme ‚Ježíšem Kristem‘ (jeho pravé aramejské jméno znělo Ješua), přišel do jeruzalémského Chrámu. A tam se jej zmocnil hněv či spíše děs.

Viděl zvířata určená k rituální porážce a pomalému vykrvácení. Ješua zvolal: ‚Udělalí jste z domu modlitby doupě vrahů.‘ Mohl říci: ‚Udělalí jste z něj jatka. On ale řekl: ‚Doupě vrahů. Není to dostatečně zřejmé? Mluví o vraždách. O vraždění zvířat. Toto vraždění jej děsí. Odsuzuje je a odvolává se na příkázání ‚nezabiješ‘.‘ (s. 12) Autorka také připomíná, že bývaly doby, kdy byla duše upírána i ženám a barevným.

Drewermannovým hlavním tématem není teologický spor o to, zda zvířata mají, nebo nemají nesmrtnou duši, ale jde mu o to ukázat, jak dosavadní křesťanské pojetí světa vytváří základ pro zbytečné utrpení tvorů, nad kterými má člověk převahu. Nejhůře se to projevuje v oblasti pokusů na zvířatech, kterým padne ročně za obět tři sta milionů tvorů. Tato krutost nepostihuje jenom tvory, kteří nemohou protestovat, ale vypovídá něco o jakési vnitřní poruše v člověku samotném.

Drewermann překračuje hranice, na jaké je křesťanské myšlení zvyklé. Současné křesťanské myšlení prožívá určité dilema. Buď vezme vážně to, co dnes víme o světě, ve kterém žijeme, míněno o světě jak ducha, tak empirickém světě, a pak přijde o svou výlučnost, nebo učiní jen některé drobné ústupky a bude mentálně žít ve středověkém obrazu světa. Slovo středověký tu používám nikoli doslova,

ale jako obraz světa, který nebere v úvahu nic z toho, co formovalo myšlení posledních staletí. (Od zámořských objevů po astronomické, od evoluční teorie po současnou sociobiologii.) Jak nepřirozené a přirozenosti nepřátelské jsou dogmatické představy křesťanství o lidské duši, ukazuje se v neposlední řadě na potížích, jež má dnešní teologie s přijetím evolučního světonázoru moderní přírodovědy. Od dob středověké scholastiky se jedinečnost lidské duše dokazovala především pomocí mimořádně staticky uvažující aristotelské filosofie, a sice na základě metafyzické demonstrace zásadní nemožnosti substanciálních změn určitého jsoucna. Myšlenky tohoto druhu se dodnes povinně přednášejí v základních filosofických kursech katolické teologie; dokonce i tam, kde se být váhavě, ale přece jen upouští od myšlení v kategoriích tomistické metafyziky ve prospěch „historičtějšího“, „biblického“ myšlení, začínají pro křesťanskou teologii „dějiny“ teprve „historií Zjevení“ Izraele před cca 4000 lety.

Toto statické myšlení se nezabývá odpovědí na otázku, kdy se vlastně člověk jako bytost na zemi objevuje. Křesťanská teologie uvažuje totiž stále ještě tak, jako by člověk byl stvořen během jednoho okamžiku, ačkoliv již není herezi připouštět evoluci. Drewermannovi jde o to, že vzhledem k tomu, co dnes víme o stáří kosmu a nepatrnosti člověka v něm, co tušíme o původu člověka z „nižších“ forem

a jeho podobnosti se zvířaty, nemůžeme naryšovat žádnou ostrou hranici mezi lidským a zvířecím světem.

Na otázku o nesmrtnosti zvířat odpovídá autor obrazem: „Buďto se všechno vrátí: medúzy a rackové, oblaka a ostrovy, slunce a moře, nebo to všechno nic neznamená. Jen kvůli návratu se musí všechno, co je, stát oním třpytem světla, jehož formou je duch, nepředstavitelné bytí, které můžeme jen tušit. Je to věčná pravda starých Egyptanů: všechno je jen podobenství – nic více a nic méně, přechodné zjevení, magická šifra proměny všeho života ve sféru božství. V hodině smrti ve skutečnosti nic nepomíjí.“ (s. 69) U někoho vzbudí taková odpověď podezření, že Drewermann je newageový gnostik. V myšlenkově pluralitním světě musíme (nebo právě ani nemusíme) přijmout fakt, že dnes existují i gnostici.

Ještě poznámku na závěr: Drewermann je básník. Vyjadřuje se v metaforách, rád cituje literární texty. Čtenář se nesmí nechat oklamat mohutným poznámkovým aparátem dovršujícím jeho „tlustospisy“. Ty pouze dosvědčují německou důkladnost a snad mají dodat vážnosti autorovu poselství. Mezi řádky však čteme také o autorovi, který je mistr ironie, aniž by oplýval smyslem pro humor. Upřímně řečeno, smysl pro humor nemá Drewermann žádný. V každém případě je citlivější, než by se z jeho textů zdálo. Sám jsem byl

svědkem toho, jak na frankfurtském knižním veletrhu uváděl svou novou knihu o Ježíšovi. Když došla řeč na současné problémy, například azylanty a jejich zoufalé postavení, dělalo to dojem, že je spisovatel na pokraji pláče. Drewermann je totiž, ať už tomu někdo věří nebo ne,

pravděpodobně velmi sentimentální muž.

Jan Jandourek

Eugen Drewermann, O nesmrtelnosti zvířat. Naděje pro trpící stvoření. Košice, Knižná dielňa Timotej 1998. Přeložila Alena Bláhová.

NOVÝ POHLED NA HUSOVO UČENÍ O EUCHARISTII

I na konci druhého tisíciletí je husovská problematika stále živá. Stále se do ní promítají konfesijní rozdíly, jež se občas pokoušejí překrýt ekumenicky naladěni katolíci, kteří volají po Husově rehabilitaci – po mém soudu ahistorické. Dějiny jsou mrtvé a jejich ožívování je spíše politikum než morální výzva. Člověk nemůže po téměř šesti stech letech odčinit chyby jiných lidí, byť jsou jeho úmysly sebeušlechtilější.

Radikálním průlomem do husovské diskuse chce být i útlá kniha Stanislava Sousedíka *Učení o eucharistii v díle M. Jana Husa*. Historikům nejsou jeho úvahy neznámé, neboť je publikoval poprvé francouzsky již v roce 1977. Výchozím bodem Sousedíkova pojednání je analýza pojetí eucharistie u teologa Stanislava ze Znojma: Stanislav ze Znojma. Husův univerzitní učitel (tato studie je výtahem z autorovy obsáhlé dizertační práce o Stanislavovi ze Znojma). Základním problémem, který zde řeší,

je Stanislavův vztah k Viklefovi: ve zkratce ho charakterizuje jako opatrný a diferenciovaný. Toto konstatování ovšem neplatí např. v pojetí univerzálií – Stanislav v něm totiž zašel až na hranu extrémního realismu (Sousedík to popírá); nikoliv náhodou byl jeho velký traktát *De universalibus* badateli původně připsán Viklefovi. Velmi sporné se mi zdá i Sousedíkovo hodnocení Stanislavova postoje ve sporu o Viklefa v roce 1403 na pražské univerzitě: „Stanislavovi, jenž vystoupil jako hlavní mluvčí české skupiny, nešlo při tom zřejmě o to nauku oněch 45 článků obhajovat. Jeho spisy, v té době vzniklé, ukazují, že se od této nauky distancoval.“ Pokud tím Sousedík naráží na Viklefovo eucharistické pojetí, má svým způsobem pravdu – i když Vikleř své postoje během svého života několikrát změnil. K tomu bych chtěl na okraj připojit drobnou poznámku: dnes prakticky téměř nic nevíme o tom, jak vnímali Vikleřovy

(ale i jiných patristických či středověkých autorů) myšlenkové přemyšlení pražští univerzitní mistři, jakým způsobem reflektovali postupný vývoj názorů u jednotlivých autorit a jakým způsobem tento jev ovlivňoval recepci a reflexi jejich filozofických a teologických názorů.

Stanislav ve svém pojednání o eucharistii odmítl radikální pojetí Viklefovo, jež popíral reálnou přítomnost Kristova těla v posvěcené hostii. Na rozdíl od Viklefa pak ve svém traktátu *De corpore Christi* tvrdil, že v posvěcené hostii je reálně přítomen jak Kristus, tak i původní chléb – tzn. že zastával konsubstanciaci. V pozdějším období však Stanislav pod vlivem obvinění z hereze prohlásil, že traktát nevyjadřuje jeho vlastní názory, nýbrž že je podnětem k disputaci a není prozatím dokončen. A v roce 1406 traktát ortodoxním způsobem skutečně dokončil – zde patrně započala cesta, jež Stanislava vedla k podrobení se v Římě a postavila ho na stranu radikálních Husových odpůrců. Na okraj Stanislavova myšlenkového vývoje, resp. vztahu k ortodoxii, připojil Sousedík několik obecných poznámek. Podle jeho soudu v remanenčním sporu a v letech následujících, asi do let 1410/1411, dochází k diferenciaci českého reformního hnutí, s čímž lze nepochybně souhlasit. Tuto diferenciaci hodnotí takto: „Umírněné straně, reprezentované Stanislavem, jde v duchu původního programu

o reformu uvnitř církve, radikálům stojí reforma nad církví (respektive nad tím, jak ona sama sobě rozumí) a může vést i proti ní.“ Tento soud však podle mého názoru až příliš podléhá modernímu způsobu vidění a podsouvá Husovu kruhu tendence, které nesledoval. I když se od let 1408/9 dostával stále více do střetu s českou církevní hierarchií a jejím prostřednictvím i s kurií, přesto až do roku 1415 usiloval pouze o reformu uvnitř církve – samozřejmě v eklesiologickém pojetí, jistě odlišném od Stanislavova, které Hus pod vlivem Viklefa tápavě formuloval.

Druhou část Sousedíkovy knížky tvoří studie nazvaná *Učil Hus remanenci? Jedná se vlastně teprve o čtvrtý zevrubný rozbor Husova eucharistického pojetí – poprvé se k němu odhodlal Jan Sedlák, po něm Vlastimil Kybal a naposledy belgický benediktýn Paul de Vooght. Sousedík nejdříve opět rozebírá Viklefovo a Stanislavovo pojetí eucharistie – s důrazem na rozdíly mezi nimi. Jisté rozpaky však ve mně budí rozbor remanenčního pojetí u Husa. Nikoliv však Sousedíkova analýza pramenů (i když i ta je, jak se níže pokusím ukázat, někdy diskutabilní), nýbrž poněkud ahistorický přístup, který k interpretaci této problematiky použil. Na jedné straně Sousedík tvrdí, že Husův přístup k eucharistickému otázce byl silně ovlivněn neutrálním (termín zavedený Sedlákem) stanoviskem Stanislavovým, na straně druhé však*

dokládá, že se k němu Hus nikdy přímo nevyjádřil – což poněkud paradoxně považuje za důkaz příklonu k pojetí Stanislavovu. Metodicky velice zajímavé je Sousedíkově porovnání Husova pojetí eucharistie v jeho spisech „učených“, určených univerzitnímu publiku, a ve spisech kazatelských. Rozbor obou typů pramenů jednoznačně ukazuje, že Hus vždy zdůrazňoval reálnou přítomnost Kristova těla v hostii, a naopak o přítomnosti chleba nehovořil a otevřeně vystupoval pouze proti radikální nauce znakové, která popírala reálnou přítomnost Krista v transsubstanciované hostii; samotná transsubstanciace je pro Husa centrálním pojmem. Jediným sporným pramenem tak zůstává Husův traktát *De corpore Christi* a žalobné články na Husa. Sousedíkův přístup k těmto článkům je zářející, neboť je bere jako důkaz Husova neutrálního postoje – což považuji z hlediska charakteru těchto článků za velmi nekritické. Složitější je hodnocení traktátu *De corpore Christi*, v němž se Hus prostřednictvím důvtipných sofistických důrazů z Písma pokusil dovést, že v hostii nezůstává chléb materiální, nýbrž chléb vzniklý transsubstanciací – *panis transsubstantiatus*, tzn. chléb nadpodstatný – *panis supersubstantialis*, čímž se samozřejmě dostal do střetu s arcibiskupem, jenž na synodě v roce 1408 formuloval názor, že v hostii nezůstává substance chleba, nýbrž

skutečné tělo Kristovo – „nihil substantie panis remaneat, sed verum corpus Christi“. Pokud však toto Husovo pojetí vezmeme do důsledků, pak se do značné míry liší od pojetí Stanislavova, jenž o „panis supersubstantialis“ nikde nemluví – podle Stanislava byla substance chleba v hostii v jakémsi útlumu (*sopite*). Dalším důkazem Husova neutrálního pojetí, resp. dokonce příklonu k pojetí radikálnějšímu, je podle Sousedíka i betlémské kázání pronesené na Zelený čtvrtek roku 1410. Zde se však autor po mém soudu znovu nechal unést svou představivostí a interpretoval tento pramen opět velmi nekriticky. Abychom mohli postupovat jako Sousedík, museli bychom znát Husovo pojetí pojmu „doctrinis modernis“ – analytické studie k tomu bohužel chybí. Především však nelze v žádném případě z pouhých nejednoznačných narážek vyvozovat dalekosáhlé závěry (s. 56). Sousedík Husovi opakovaně vytýká, že nevyložil pojem „transsubstanciace“, aby tak nemusel dát výslovně za pravdu neutrálnímu postoji – podobnou výtku však lze vztáhnout i na Sousedíka samotného, neboť jeho studie postrádá především zevrubný výklad středověkého pojetí eucharistie a transsubstanciace. Absence tohoto výkladu zcela zásadně zpochybňuje závěry, které Sousedík ze svého rozboru vyvodil (s. 58–60). V Sousedíkově pojetí tedy Hus remanenci neučil, ke sporné otázce se nikdy jasně nevyjádřil a jako kazatel

se omezoval na základní nauky, „v nichž je mezi mírnou verzí remanenční nauky a naukou katolickou shoda“. Tím si však autor poněkud protiřečí, neboť pokud Hus kázal mírnou verzí remanenční nauky, tak musel učit remanenci, byť v její mírné podobě. (K tomu ještě srovnvej Sousedíkův historicky nekritický výrok – pramenně nedoložitelný a tudíž zcela subjektivní: „Bližší z obou odporujících si nauk byla jeho srdci nesporně remanence.“) Mnohem zásadnější je však Sousedíkovo tvrzení, že Hus neučil „o eucharistii katolicky“: „Podobně jako Hus nevyjádřil nikde jasně nauku remanenční, stejně tak nevyjádřil nikde jasně a jednoznačně ani nauku církevní.“ A dále k Husově neutrálnímu pojetí: „Zde je však třeba dodat, že neutralita v otázce setrvání podstaty chleba nevyjadřuje nikterak oficiální církevní stanovisko, jež je v tomto bodu naprosto jednoznačné.“ Co ovšem na počátku 15. století znamená ono Sousedíkovo „katolicky“ či „oficiální církevní stanovisko“? Je to stanovisko pražského arcibiskupa, papeže/papežů nebo snad koncilu? Dogmaticky katolická církev zformulovala své pojetí eucharistie až na tridentském koncilu, tedy sto padesát let po Husovi. S kostnickém koncilu nebyl Hus odsouzen za to, že by hlásal neutrální stanovisko, nýbrž proto, že podle žalobních článků hlásal reálnou přítomnost chleba v hostii. Pokud budeme brát jako „katolické“ stanovisko postoj

arcibiskupa Zbyňka ze synody roku 1408, pak Hus toto stanovisko zpochybňoval. Do jaké míry však byl Zbyňkův postoj v souladu s jinými „oficiálními“ postoji v pozdním středověku?

Právě pro toto srovnávání Husových postojů s velice vágními a nedefinovanými pojmy „katolicky“ či „oficiální církevní stanovisko“ považuji Sousedíkův interpretační přístup za poněkud účelový a snad i konfesně zabarvený. Mimochodem konfesní vyhraněnost je patrná i v jeho poslední pozoruhodné a velice přínosné knize *Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím*, kde potlačuje pro 15. a 16. století utrakvistické filozofické proudy na úkor některých zcela minoritních filozofických ohlasů katolických. Tím ovšem nechci říci, že by Sousedíkova konfesní interpretace dějin byla něčím negativním a v žádném případě ji nemíním zaměřovat s průhlednou a odborně pochybenou apologií, s níž v 90. letech vystoupil Jiří Bílý mystifikační knihou o Koniášovi nebo Jan Fiala pamfletem o „hrůzných dobách protireformačních“. Konfesionalního přístupu se historik nemůže vyvarovat, pokud ovšem svůj postoj zcela nepotlačí, jako např. Ivana Čornejová v knize o jezuitách, nikdy by však konfesnost neměla být na úkor historické reality. Jistě, autor má právo položit důraz na určité jevy, jako to Sousedík učil v syntetizující studii o české filozofii 15.–17. století, vždy

by však měl vyložit, proč tak činí. Konfesní historiografie – nikoliv v podobě „bílých“ Koniášů a „fialových“ hrůz – však patrně vždy zůstane historiografií provokující. Nejinak tomu je i v případě stati Učení o eucharistii v díle M. Jana Husa, která nepředkládá konečné řešení problému. Naopak spíše vyvolává řadu nových otázek a ukazuje, že zdánlivě vyřešený

problém Husova pojetí eucharistie bude muset být napříště prozkoumán v mnohem širším kontextu křesťanské teologie pozdního středověku.

Martin Nodl

Stanislav Sousedík, Učení o eucharistii v díle M. Jana Husa. Praha, Vyšehrad 1998 (6. svazek edice Studium).

LEXIKON NÁBOŽENSKÝCH Hnutí, SEKT A DUCHOVNÍCH SPOLEČNOSTÍ

V posledních letech se v české veřejnosti projevuje s jistými výkyvy nový zájem o duchovní život. Průzkumy ale ukazují, že popularita některých směrů po listopadu 1989 prudce stoupla a po pár letech nastoupil stejně prudký pád, zatímco jiné proudy se setkávají s víceméně trvalým zájmem. Nová obliba duchovních hnutí a společenství samozřejmě není masová. Je však důležité, že novými zájemci jsou především velmi mladí lidé. Tato situace volá po přísunu solidních informací. Hledající lidé by měli mít možnost získat představu, co se za lákavými a někdy exotickými názvy skrývá.

K informování veřejnosti o tradičních i nových společenstvích přispívají religionistické lekce v rámci občanské výchovy a základů společenských nauk na základních

a středních školách. Důkladného poučení o problematice by se ovšem mělo dostat učitelům, kteří často neumějí s informacemi pracovat. Hromadné sdělovací prostředky informují v různé kvalitě, navíc přináší různé dezinformace a pomluvy. Univerzitní pracoviště a odborné společnosti vyplňují svou interní práci, ale též svými časopisy, sborníky, monografiemi, veřejnými semináři a konferencemi mezery ve vzdělání, jak jen to jde.

F. R. Hrabal se pokusil o kompilaci úctyhodného množství pramenů. Musel pochopitelně zvažovat jejich hodnověrnost, obsažnost a přesnost. Získanou látku musel probrat a utřídit. Jeho Lexikon chce být doplněním a možná leckdy i alternativou k dosavadním pracím v češtině. Odhlédneme-li od literatury, v níž se samy tyto duchovní směry

představují, a spisků, které mají čistě polemický účel, zbývá především málo rozšířené skriptum Univerzity Karlovy od Ladislava Hory věnované takzvané alternativní religiozitě. Rozsah věcných údajů je ve srovnání s Hrabalovým Lexikonem nepatrný. Kay M. Portfieldová a český badatel Dušan Lužný nepojednávají o jednotlivých směrech, zato však nabízejí sociologickou analýzu sekt a nových směrů (prvně zmíněná autorka s žurnalistickým nádechem). Zdeněk Vojtíšek, přední činitel Společnosti pro studium sekt a nových náboženských směrů, nedávno nabídl veřejnosti učebnici popisující asi dvacet nových směrů, některé z klidného odstupu, jiné z pozice přísného soudce. Malý slovník sekt od kolektivu východoněmeckých autorů redigovaný v jeho české verzi Alešem Opatrným má menší počet obsažných hesel zahrnujících popis a hodnocení.

Český Lexikon bratislavského vydavatelství CAD Press vyniká rozsahem. Pojednává o přibližně dvou tisících směrů a společností, z nich velká většina má samostatná hesla. Editor si dal se sestavením slovníku velkou práci a pečoval o kvalitu informací konzultacemi s několika desítkami religionistů, orientalistů, teologů, kulturních antropologů a dalších odborníků (z nejvýznamnějších např. Kolmaš, Kropáček, Lužný, Merhaut, Nakonečný, Neubauer, Zbavítel). Jeho další předností je množství informací

poprvé uveřejněných v českém jazykovém prostoru. Lze pochopitelně namítnout, že tradičně akademickým opisováním z knihy do knihy se vedle informací mohou přenášet také různé nepřesnosti a zjednodušení a že je občas potřebné se vrátit k primárním pramenům a k terénnímu průzkumu. To je ovšem spíše požadavek na monografii než na slovník.

Sestavovatel doplnil k abecedně uspořádaným heslům několik rejstříků. Neškodily by také rejstříky systematicky třídící uvedené směry a hnutí podle různých hledisek. Jedno z nich, obsahovou souvislost (nebo závislost), někdy ukazují odkazy z hesla do hesla, což je však méně přehledné. V úvodu bychom také vítali přesnější pojmové rozlišení církví, hnutí, sekt a společností. Tak jako nebudeme společně s F. R. Hrabalem souhlasit s vymezením sekty pomocí „výrazné“ věroučné odlišnosti, nebude nás těšit ani jeho vlastní rezignace na systematické pojmové zvládnutí rozsáhlé látky, s níž pracoval. Tuto systematiku nabízí (ovšem za cenu menšího rozsahu) Přehled sekt, kultů a alternativních náboženství od D. V. Barretta, vydaný u Iva Železného prakticky současně s Lexikonem.

Lexikon uspokojuje grafickou úroveň vlastního textu. Obálka je nápadná, poněkud zaráží tradičně magický motiv pentagramu, který jí vévodí, obklopen symboly libovolně vybraných pěti náboženství. O původci výtvarného řešení se nic nedovídáme

(tiráž není k nalezení), zřejmě by ale bylo přehnané vidět v tomto řešení nějaké významné autorské sdělení.

Více než pětisetstránkový text má místo v knihovně každého, kdo se z teoretických nebo praktických, ale třeba i zcela osobních důvodů o tuto problematiku zajímá. Zmíněné

chybičky na kráse mu nic neubírají na jeho informačním přínosu a praktické upotřebitelnosti.

Odilo I. Štampach

F. R. Hrabal, Lexikon náboženských hnutí, sekt a duchovních společností. Bratislava, CAD Press 1998.

JAK NA TOM BYL SVĚT V ROCE 1998?

Nejdříve několik dat: Počet obyvatel planety se během století zvýšil z jedné miliardy na šest miliard. Objem ekonomiky za tutéž dobu vzrostl dvacetkrát. Pouze v druhé polovině století vzrostla spotřeba papíru šestkrát a rybolov pětkrát. Rozporem moderní civilizace je fakt, že zatímco ekonomika roste, ekosystém, na kterém je závislá, nikoli. Vzniká tak řada problémů, které nejsou pouze chimérami levicově laděných ekologů, ale které může na vlastní kůži pocítit každý člověk. Témata týkající se krizových jevů na planetě jsou předmětem zkoumání autorů ročenky *Stav světa – Zpráva o cestě k trvale udržitelnému rozvoji*, vydávané již patnáct let každoročně americkým Worldwatch institutem. Nejde o apokalyptické kázání, které může být teoreticky zpochybňováno, ale o suché konstatování toho, jak na tom už dnes jsme.

Úvodním tématem knihy je sama budoucnost růstu. I průmyslová civilizace musí žít ze zemědělské půdy, takže je závislá na takových věcech,

jako je tok řek (mnohé z nich kvůli zavlažovacím systémům přicházejí o značnou část vody, což znamená narušení přísunu živin do moře). Dalším problémem je ztráta pastvin a orné půdy, odlesňování zaviněné růstem produkce papíru, skleníkový efekt a následné zvyšování průměrné teploty na planetě (což je podnět k posměchu pro antiekology, kteří připomínají, jak vědci nejdříve prorokovali globální ochlazení), třetina druhů ryb je ohrožena vyhynutím atd.

Běžné vulgárně pravicové návody říkají, že je třeba na celém světě zavést liberální model tržní ekonomiky. Argumentují tím, že státy s tímto typem ekonomiky patří mezi ekologicky nejšetrnější. S určitými výhradami je to pravda, potíž je v tom, že podle Worldwatch institutu je v určitých částech světa tento model neuskutečnitelný, protože pro něj není dost zdrojů. Kdyby například v Číně dospěl automobilismus tak daleko, jako v USA, spotřebovali by Číňané jen sami pro sebe více benzínu, než kolik se ho na světě v současnosti

vyprodukuje. A to nebyla řeč o dalších důsledcích automobilismu, jakými jsou již dnes kvůli zvýšení emisí úmrtí na chronickou bronchitidu nebo v budoucnu ohrožení zemědělských výnosů.

Z dalších problémů jmenovaných v ročence můžeme aspoň namátkou jmenovat: mizení světových lesů kvůli jejich používání jako paliva a k výrobě papíru. V mnoha zemích zisky z těžby plynou soukromníkům, zatímco náklady nese celá společnost. (Klasický problém tzv. veřejného statku.) Spotřeba papíru je přitom navzdory všem elektronickým médiím největší právě ve vyspělých zemích. V USA tak připadá na člověka 320 kilogramů papíru ročně, zatímco v Indii pouze 3 kilogramy. Motivace ke změně chování přitom často zcela chybí. Neustálá likvidace lesů je často zbytečná i ekonomicky, protože třeba v Brazílii celé dvě třetiny pokáceného kmene končí jako nevyužitý odpad.

S obavami sledují ekologové mizení živočišných druhů. Druhy ovšem během evoluce mizely vždy. Rozdíl je v tom, že mizel jeden až tři druhy ročně, zatímco dnes je to ročně tisíc druhů a viníkem není evoluční proces, ale sám člověk. Postižení jsou tak ptáci, velryby, sloni, nosorožci a ryby. Komerční rybolov, gigantické vodní projekty a znečištění odpadem způsobily, že každý třetí druh ryb na planetě je na cestě k vyhybnutí. Na své biologické možnosti narazily i rostliny, které tvoří nezbytný základ lidské potravy. Výnosy obilí nelze

zvyšovat donekonečna a bez změny populační politiky v nejpostiženějších částech světa je katastrofa pravděpodobná. V některých částech světa hrozí, že by se mohla opakovat historie severní Afriky. Ta byla kdysi obilnicí Evropy, ale neustálý proud obilí, tedy živin a organických látek směřující pryč z oblasti, z ní učinil poušť. Používání hnojiv a transport potravin na dlouhé vzdálenosti přerušily přirozený recyklační cyklus. I vyspělé průmyslové země recyklují jen 11 procent svého organického odpadu.

Další hrozbou je neustávající populační růst. Snaha regulovat růst populace přitom naráží na místní kulturní a náboženské zvyklosti. „Antikoncepční“ programy nemají šanci bez toho, že by vzaly v úvahu všechny spletité okolnosti a motivace lidského jednání. Počet obyvatel závisí nejen na volbě rodičů, mnohde především otce, ale i na neznalosti, chudobě a předsudcích. Některým zemím se sice prostřednictvím zahraničního kapitálu podařilo nastartovat vysoký ekonomický růst, ale jeho dopad je často dvojznačný, ať už z hlediska toho, jak jsou využívány zdroje, nebo jakého charakteru jsou vznikající produkty. A to už nemluvě o zbraních, jejichž počet mezi obyvatelstvem světa v posledních letech drasticky vzrostl. Někde vinou místních konfliktů a rozpadu státní moci, jinde jejich volnou dostupností na trhu.

Autoři zprávy konstatují,

že ekonomika musí odpovídat ekologickým zákonům stejně tak, jako musí konstrukce letadla odpovídat zákonům aerodynamiky. Politici, kteří nesou odpovědnost za krátkodobá rozhodnutí, by měli vzít v úvahu, že dopad těchto rozhodnutí je dlouhodobý a často dokonce nevratný.

Autoři ročenky se pokoušejí načrtnout některá řešení. Kromě evergreenů, jako jsou alternativní zdroje energie nebo odstranění energetických subvencí, jde také o daňové úpravy znevýhodňující neekologické chování a především růst přesvědčení o tom, že ekologické chování může být nakonec i ekonomicky výhodné.

Nad každou publikací tohoto druhu je pochopitelně možné vést diskusi o tom, zda jsou citovaná fakta přesná nebo zda jsou správně interpretována. V každém případě je tato kniha přínosem již v tom, že do zideologizovaného českého prostředí, kde se zúčastněné strany obviňují ze „zelených lží“ a „velkých tržních pravd“, vnáší prvek věcné argumentace. Ročenka je kromě

obsahu také ukázkou toho, jak by měla vypadat odborná publikace určená veřejnosti. Kniha střizlivě argumentuje, aniž sklouzává do ideologických vášní. Její jazyk je srozumitelný. Text má velmi přehlednou podobu, je opticky dobře členěný a doplněný tabulkami a grafy. Hlavní teze kapitol jsou ještě jednou včleněny do stránek, takže se čtenář může rychle orientovat. Trochu mě při čtení zmátlo, když jsem narazil na výraz „afghánští Mujahideen“ (s. 226), ale pak mi došlo, že jde o vousaté a dobře ozbrojené mudžahídy, jak se ve zprávách světových stanic objevují již skoro dvacet let. Počet překlepů je také vyšší, než je milé. Zřejmě to lze přičíst časovému tlaku, jakému jsou nakladatelé na knižním trhu vystaveni v předvánoční době. I to patří k obrazu doby, který tato kniha se sugestivní věcností podává.

Jan Jandourek

Stav světa – Zpráva o cestě k trvale udržitelné společnosti. Praha, Hynek 1998. Přeložily Ivana Binková a Veronika Kucharská.

